

HOW DOES ABUNDANCE OF CHOICE AFFECT DECISION-MAKING BEHAVIOR?**SEÇENEK BOLLUĞU KARAR VERME DAVRANIŞINI NASIL ETKİLER?****Nilgün DAĞ¹***Article History:* Received: 08.01.2020 / Accepted: 23.02.2020*Makale Geçmişi:* Geliş: 08.01.2020 / Kabul: 23.02.2020**Abstract**

Much of human life is made up of many decisions and choices which are material or spiritual, large or small. People want to choose one of the dozens and thousands of options -often the best- to be happy and perfect their lives. However, the fact that he is surrounded by such an intense group of options in almost every aspect of life, from health to shopping, from education to politics, may make him confronted him with the “indecisiveness” situation. And even if he may confront him with the delusion of “was there a better option?”. This article aims to reflect philosophically and critically on how and in what way the abundance of choices affects decision-making behavior. In this article, it is aimed to understand and interpret the opinions, predictions and criticisms of experts and thinkers about the abundance of choices and to make a concise and philosophical analysis of these criticisms.

Key Words: Decision-making, abundance of choice, freedom of choice.

Özet

İnsan hayatının büyük bölümü maddi ya da manevi, büyük ya da küçük pek çok karar ve seçimlerden oluşur. İnsan onlarca, binlerce seçenek arasından birini -çoğu zaman da en iyisini- seçmek, mutlu olmak ve hayatını kusursuzlaştırmak ister. Ancak sağlıktan alışverişe, eğitimden politikaya kadar hayatın hemen her alanında bu denli yoğun bir seçenekler topluluğu tarafından çevrelenmiş olması onu “kararsızlık” durumuyla hatta karar verse dahi “acaba daha iyi bir seçenek var mıydı?” kuruntusuyla karşı karşıya bırakabilir. Bu makale, seçenek bolluğunun karar verme davranışını nasıl ve ne şekilde etkilediği üzerinde felsefi ve eleştirel düşünmeyi amaçlamaktadır. Makalede uzmanların ve düşünürlerin seçenek bolluğu hakkındaki fikirlerini, öngörülerini ve eleştirilerini anlamak, anlamlandırmak ve bu eleştirilerin kısa ve öz bir felsefi analizini yapmak hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Karar verme, seçenek bolluğu, seçme özgürlüğü.

1. Giriş

Seçim yapma, kişisel özgürlüğün temel taşıdır. Kişinin kim olduğunu ifade etmesini ve hayata entegre olmasını sağlar. Yapılan her seçim, özgür iradenin bir göstergesidir ve kişi bunu başarabildiği ölçüde de mutludur. Seçme şansına ve hakkına sahip olmak, mantıkî olarak yaşam kalitesini arttıran bir durumdur. Refah seviyesi yükselip toplumlar zenginleştikçe ve insanlar ihtiyaç duydukları ve istedikleri şeyleri elde etme fırsatı buldukça daha mutlu olmaları beklenir. Yani özgürlüğün mutluluk, mutluluğun da özgürlük getireceği varsayılır. Ancak Salecl (2014), yaşamlarımızı kusursuzlaştırmayı amaçlayan bu seçenek bolluğunun daha çok doyum, haz, mutluluk, tatmin yerine daha büyük bir kaygı, yetersizlik ve suçluluk duygusu doğurduğuna dikkat çekmektedir. Schwartz (2008) ise, seçme şansının özgürlüğün önünü açmak yerine onu kısıtladığının ve kişide tatminsizlik hissi oluşturduğunun altını çizmektedir. Ona göre seçenek sayısındaki artış, kişiye kolaylık sağlamanın yanı sıra onun bu seçeneklerin ne kadar iyi olacağına dair beklentisini yükseltmekte ve onu sürekli olarak yeni hazlar peşinde koşmaya da itmektedir.

İnsan hayatının büyük bölümü maddi ya da manevi, büyük ya da küçük pek çok karar ve seçimlerden oluşur. Kişi onlarca, binlerce seçenek arasından birini -çoğu zaman da en iyisini- seçmek, mutlu olmak ve hayatını kusursuzlaştırmak ister. Ancak sağlıktan alışverişe, eğitimden politikaya kadar hayatın hemen her alanında bu denli yoğun bir seçenekler topluluğu tarafından çevrelenmiş olması kişiyi “kararsızlık” durumuyla, hatta karar verse dahi “acaba daha iyi bir seçenek var mıydı?” kuruntusuyla karşı karşıya bırakabilir. Bu durumun sıkça yaşanır hâle gelmesi ile kişinin eyleme geçmesi giderek güçleşir.

Bugün, insanoğlu eğitimden sağlığa, mal ve hizmetlerin sunumundan insan ilişkilerine kadar hayatın hemen her alanında yoğun bir seçenek bolluğu ile karşı karşıyadır. Geline nokta, seçeneklerin azaltılması gibi bir durum da mümkün görünmemektedir. Seçenek miktarındaki artış, kişinin karar verme davranışındaki düzeni ve uyumu bozabilmektedir. Bu durum, çağın bir hastalığı olarak değerlendirilebileceği gibi içinde bulunduğumuz enformatik sürecin kaçınılmaz bir sonucu olarak da yorumlanabilir. Nasıl analiz edilirse edilsin seçenek bolluğu, bir yönüyle karar verme sürecini karmaşık hâle getirmekte ve kaygı, baskı, stres gibi istenmeyen durumlar ortaya çıkarmaktadır. Seçenekleri makul bir sayıyla sınırlandır(a)mamak, seçim yapmayı özgürlük bağlamından çıkararak bir yüke dönüştürebilmekte; hatta başlı başına bir mutsuzluk nedeni olabilmektedir.

2. Amaç

Bu çalışma, seçenek bolluğunun karar verme becerisini nasıl ve ne şekilde etkilediği üzerinde felsefi ve eleştirel düşünmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada uzmanların ve düşünürlerin seçenek bolluğu hakkındaki fikirlerini, öngörülerini ve eleştirilerini anlamak, anlamlandırmak ve bu eleştirilerin kısa ve özlü bir felsefi analizini yapmak hedeflenmektedir.

3. Yöntem

Çalışmada, sosyolojinin genel metodolojik yaklaşımı olan hipotetik-dedüktif düşünce ve uslamlama yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, hipotez-gözlem-sınama aşamalarından oluşur. Araştırmacı, bu yöntemde bir hipotezden, teoriden, kavramsal modelden veya

kavramsal çerçeveden hareketle başlar. Gözlemler yapar ve problem olarak karşısına koyduğu durum hakkında yorumlarda bulunur (Çelebi, 1986; Çelebi, 1994).

4. Karar Verme

Karar verme, “seçenek kümesinden, en az bir amaç doğrultusunda ve bir ölçüte dayanarak en uygun, mümkün bir ya da birkaç seçeneği seçme sürecidir” (Kutlu, Abalı & Eren, 2012: 6) ve insanın eylemlerini şekillendiren düşünsel son aşamadır. Karar verme, yönetimbilimin önemli bir unsurudur ve nöroekonominin, nörofinansın ve nöropazarlamanın temelini oluşturan ana konularından biridir. Seçim yapma ise, liberal iktisadın iki temel ilkesinden (diğeri optimizasyondur) biridir.

Seçim yapma¹ ve karar verme, insanın her an karşı karşıya kaldığı iki eylemdir. Karar, bir sonuçken karar verme bir süreçtir; bir dizi alternatif arasından seçim yapma sürecidir. Seçme işlemi, karar verme eylemiyle başlar. Karar verici, amacı doğrultusunda mevcut alternatifleri araştırır ve onlar arasından çeşitli yöntemler kullanarak bir tanesini seçer (Kıral, 2015: 75).

İnsan, her zaman sabah kaçta uyanacağı, ne giyineceği, gün içerisinde neler yapacağı gibi rutin ve basit yapıda kararlar vermez. Bazı durumlarda risk içeren, belirsizlik barındıran, kompleks ve karmaşık konularda da kararlar vermek zorundadır. Bu kararlar, muhtevaları ve önem seviyeleri bakımından birbirlerinden farklı olsa da ortak bir bilişsel altyapıyı paylaşırlar (Akgün-Tekin & Ehtiyar, 2010: 3395; Şandor, 2018: 291).

Karar verme süreci, beynin iki bölgesinde gerçekleşir. Herhangi bir tehlike, tehdit, risk, kaygı, ödül, haz vb. uyaranlar karşısında kararlar “hisseden beyin”den çıkar. Ancak karar verme aşamasında insanın bunlardan daha farklı yönlendirmelere de ihtiyacı olur. Bu tür kuvvetli gerekçelere ve argümanlara ihtiyaç olan durumlarda düşünen beyin devreye girer.

İnsan, erken yaşam döneminde karar vermeleri üzerinde anlamlı bir kontrole sahip değildir. Uzun vadeli bir bakış açısı için de kısıtlı bir potansiyeli vardır. Dünya görüşünün yüksek derecede benmerkezci olduğu bu dönemde kararlar ebeveynlerin kontrolünde alınır. Yani yetişkinler, model olur veya destek sağlarlar. Ergenlik döneminde ise, akran gruplarının ortak görüşü kararlara daha fazla tesir eder. Akran grubun grup çizgisi ergenlerin karar vermelerinde belirleyici bir rol üstlenir (Aslan & Sart, 2016: 203-205).

Karar verme zor bir süreçtir. Bu süreci zorlaştıran unsurlardan biri, alternatiflerdir. Karşı karşıya kalınan seçim kolay olduğunda, alternatiflerden biri ya en iyi ya da daha iyidir. Ama zorlu bir seçimde, en iyi diye bir alternatif yoktur. Alternatifler arasındaki makas aralığı dar olduğu için seçmek ve karar almak zorlaşır (Chang, 2017: 2). Karar konusu olan şeyin karmaşıklık ve önem seviyesi yükseldikçe de karar vericinin üzerindeki stres ve baskı yoğunlaşır (Akgün-Tekin & Ehtiyar, 2010: 3395).

Yapılan araştırmalar (Keltner & Learner, 2010; Keltner, Oatley & Jenkins, 2014), duyguların karar verme süreci üzerinde güçlü, yaygın ve öngörülebilir bir tesiri olduğunu; hatta duyguların iyi ya da kötü hayattaki en anlamlı kararların baskın itici gücü olduğunu

¹ İnsanlar beş temel ihtiyaçla doğarlar ve tüm seçimler bu beş temel ihtiyacı karşılamak için yapılır: “Hayatta kalmak”, “sevmek ve ait olmak”, “güçlü olmak”, “özgür olmak” ve “eğlenmek” (Glasser, 1999).

ortaya koymaktadır. Duygular, bu süreçte bir nevi işaretleme sistemi olarak hizmet eder. Duyguların karşı karşıya olunan çok sayıda kararın sonucunu etkileyebilecek, eğriltilecek veya bazen tamamen belirleyebilecek büyük aksiyon potansiyeli vardır. Duygular, hem değerlendirme aracı hem de davranış rehberidir. Dolayısıyla duygu ve karar verme süreci el ele giden bir süreçtir.

Öte yandan karar, “Karar = (Yarar – Zarar) x (Risk Alma İsteği)’dir. “Bir kişinin herhangi bir durumda yürüttüğü karar süreci aslında basit bir matematiksel işlemdir. Zaten insanın anatomisi coğrafya, anısı tarih, ölümü şiirse, kararı matematik, o karar yönündeki davranışı da mühendisliktir. . . . Günümüzde bilgi yayıldığı ve yararlar zararları apaçık ettiği için kararda farklılığı pratik olarak risk alma isteği belirler.” (Ceylan, 2007: 68).

Gündelik yaşam, bitmeyen bir karar verme dizisidir. Alınan kararların kalitesi, yaşam kalitesine tesir eder. Ne yazık ki çoğu insan, kararlarla sezgisel olarak ilgilenir. Karar verme sürecine ilişkin herhangi bir farkındalığa veya sistematik bir yola sahip değildir. Karar alma mekanizmalarının dayandığı mantıksal temel ve zihinsel işleyiş süreci yüzlerce yıldır tartışılan bir konudur. Diğer adı *sylogism* olan Aristocu mantık çerçevesi, uzun bir dönem karar alma prensipleri konusunda belirleyici olmuştur. Düz bir mantık önermesi olan bu görüş, karar almada ve düşünce yürütümünde etkili olan bir unsurdur (Batı & Bayramoğlu, 2018: 234). İnsanların kahir ekseriyeti, seçim yaparken ve karar alırken en fazla fayda elde edecekleri opsiyona yönelirler. İhtiyaç ve faydalılık ilkesini gözetirler.

5. Tartışma ve Sonuç

Refah ve mutluluğun yükseltilmesinin kişisel özgürlüğün en üst seviyeye çıkarılması ile mümkün olduğu fikri, tüm Batı sanayi toplumlarının resmi doğmasıdır (Schwartz, 2008). İnsan, ne kadar fazla seçeneğe sahip olursa o kadar özgürlüğe sahip olur ve ne kadar özgür olursa o kadar fazla refaha ulaşır. Schwartz’a göre, bu tezin sorgulanması gerekmektedir. Seçim özgürlüğü elbette ki bir lütuftur. Ancak seçim hakkının getirdiği tek şey rahatlık değildir, beraberinde getirdiği bir karmaşa da vardır. Günümüz dünyasının kaotik ve karmaşık ortamında, sadelik ve yalınlığın bir sığınak olarak görülmesi bu bağlamda yersiz değildir. Bugün, hayatı olabildiğince sadeleştirmek hem bir başarı hem de mutluluğa giden yolda önemli bir dipnot kabul edilmektedir. Bu minvalde abartı, gösteriş ve aşırılıkların karşısında duran bir minimalist yaşam tarzı artık daha fazla tercih edilmekte ve sadeleşme zaman ve yaşam yönetiminde etkili bir alternatif olarak daha fazla öne çıkmaktadır. “Kanaatkâr bolluk toplumu” veya “gönüllü yetingenlik toplumu”, yeni bir düşünsel açılım olarak yaygınlaştırılmakta; yetinme ahlâkı (kanaatkârlık) bu bolluk düzeninin panzehiri olarak görülmektedir (Dağ, 2019).

İnsanlık, kapitalist düzende limiti olmayan sonsuz seçeneğe sahiptir. Ve sahip olduğu bu seçenek bolluğu, sadece hayatının satın almakla ilgili olan bölümünde değil; sağlık, eğitim, ulaşım ve haberleşme gibi birçok alanında da karşı karşıya kaldığı bir durumdur. Şüphesiz ki, hayatta her şey bir seçimdir ve iyi seçim yapmak zordur. Hayatın her alanında sürekli çoğalan seçeneklerin arasından eleme yapmak hayli yorucu bir hadisedir. Ev kiralanırken ya da satın alınırken evin lokasyonuna, genişliğine, güvenli olup olmadığına, ücretine vs. bakılır. Araba alınırken güvenli olup olunmadığı, yakıt ekonomisi, tarzı ve fiyatı göz önüne alınır. İş seçerken ise maaş, yükselme fırsatları, ortam gibi faktörler belirleyici olur (Schwartz, 2008:

61-62). Dolayısıyla opsiyonların sayısı arttıkça iyi bir karar vermek için harcanan çaba da artar. Seçim yapmak, bir lütuftan yüke dönüşür.

Ancak şu da bir gerçek ki, “seçme hürriyeti olmadan bilincin hiçbir fonksiyonu olamaz”. Hürriyet/Özgürlük, ancak “seçme” ve “eylem” gibi çeşitli imkânlar karşısında bahis konusu olabilir. Seçme, özgürlüğün temel unsurlarından biridir; hatta özgürlüğün asgari şartıdır. Seçmede bilinç ve irade söz konusudur (Öner, 1987: 5). Seçim, iradenin en saf ifadesidir. Dolayısıyla irade gücü, seçme ve karar verme sürecindeki önemli bir belirteçtir. İrade, insanın kendine söz geçirebilme sanatıdır. İçsel bir kuvvettir (Dağ, 2019: 104). Yüksek bir zihin fonksiyonudur, aklı bir iştaktır ve insanın hareket ve davranışlarını kontrol eden ana güçtür. İki şeyden birini seçme durumunda bulunma ve o iki şeyden herhangi birini seçme cehd ve gayretini ortaya koymadır (Ören, 2006: 19). Ki, Arendt’e göre seçme özgürlüğü verili iki şey arasında tercihte bulunmak ve karar vermektir (Yılmaz, 2007: 228-229). Tercih, karar vermeyi sağlayan ve iştahla temellenen bir akıl yürütmedir. Tercihin oluşması için önce iştah; iştahtan sonra da iştah edilen üzerine düşünmek gerekir (Çötök, 2017).

Schwartz (2008: 62-69), seçim yapma ve tercihte bulunma sürecini aşamalarla izah etmektedir. Ona göre seçim yapmanın ilk adımı, hedefin yani ne istendiğinin belirlenmesidir. İkinci adım, değerlendirmek üzere opsiyonlarla ilgili bilgi toplanmasıdır. Üçüncü adım, doğru sonuçlara varmak ve doğru seçimleri yapmak için o bilgileri analiz etmek, ayıklamak, tartmak ve değerlendirmektir. Dördüncü ve son adım ise, eldeki bilgiler ışığına karar vermektir. Görüldüğü üzere seçim yapma ve karar verme, birbirinin peşi sıra gelen ve birbirini takip eden bir süreçtir.

Süpermarketlerin raflarındaki bisküvi, çikolata, makarna çeşitleri ve markalarından kozmetik reyonlarındaki krem bolluğuna; teknoloji mağazalarındaki ürün çeşitliliğinden tekstildeki ürün dizisine kadar hemen her sahada giderek artan, karmaşıklaşan ve birbiriyle çelişen opsiyonlar dünyasında, seçim yapmak ve karar vermek artık bir meziyet ve sanat vasfı kazanmıştır. Bu denli limitsiz bir alternatif bolluğu ve seçenek yüklemesi karşısında seçmek ve karar vermek problematik bir hâle gelmiştir. Fazlasıyla bol seçenekli bir dünyada karar verme davranışımızın nasıl etkilendiğinin, karar aşamasında bizi neyin motive ettiğinin saha araştırmalarıyla ortaya konulması elzemdir.

Kaynakça

- Akgün-Tekin, Ö. ve Ehtiyar, V. R. (2010). Yönetimde karar verme: Batı Antalya bölgesindeki beş yıldızlı otellerde çalışan farklı departman yöneticilerinin karar verme stilleri üzerine bir araştırma. *Journal of Yasar University*, 20(5), s. 3394-3414.
- Aslan, A. E. ve Sart, G. (2016). Karar alma ve problem çözme (s. 197-222). *Kritik düşünce: Yaşamınızın ve öğrenmenizin sorumluluğunu üstlenmek için araçlar*, Çev. Edt.: A. E. Aslan ve G. Sart, Ankara: Nobel Yayınları.
- Batı, U. ve Bayramoğlu, D. (2018). *Üzgün insandan özgür insana*. İstanbul: Destek Yayınları.
- Ceylan, T. M. (2007). *Aylak düşünceler*. İstanbul: Erko Yayıncılık.
- Chang, R. (2017). Hard choices. *Journal of the American Philosophical Association*, pp. 1-21, available at <https://static1.squarespace.com/static/5c4d055b365f02de29e99730/t/5c4e369421c67c8d50f5dc72/1548629653260/HardChoicesoffprint.pdf>
- Çelebi, N. (1986). Bilimsel araştırma kuralları. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 7.
- Çelebi, N. (1994). Yorumlayıcı etkileşim: Yöntem mi, teknik mi?. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi*, Cilt: 15, s. 145-156.
- Çötök, Y. (2017). Aristoteles'te tercih-mutluluk ilişkisi ve Kahneman'cı bir değerlendirme. *The Journal of Happiness & Well Being*, 5 (1), s. 113-121.
- Dağ, N. (2019). *Aylak kelimeler*. Ankara: Yayınevi Yayınları.
- Dağ, N. (2019). Türk'ün hayat kasidesi'nden bir kök değer: Yetinme ahlâkı. 01.12.2019 tarihinde <https://www.kirmizilar.com/tr/index.php/guncel-yazilar3/4650-turk-un-hayat-kasidesi-nden-bir-kok-deger-yetinme-ahlaki> adresinden temin edilmiştir.
- Glasser, W. (1999). *Choice theory: A new psychology of personal freedom*. HarperCollins Publishers.
- Keltner, D., & Lerner, J. S. (2010). Emotion. In S. T. Fiske, D. T. Gilbert, & G. Lindzey (Eds.), *Handbook of social psychology* (p. 317–352), John Wiley & Sons Inc.
- Keltner, D., Oatley, K. & Jenkins, J. M. (2014). *Understanding emotions*. Hoboken, NJ: Wiley.
- Kıral, E. (2015). Yönetimde karar ve etik karar verme sorunsalı. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(2), s. 73-89.
- Kutlu, B. S., abalı, Y. A. ve Eren, T. (2012). Çok ölçütlü karar verme yöntemleri ile seçmeli ders seçimi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, s. 5-25.
- Öner, N. (1987). *İnsan hürriyeti*. Ankara: Sevinç Matbaası.

Ören, K. (2006). *İrade gücü*. İstanbul: Alternatif Düşünce.

Şandor, S. (2018). Sağlıklı kişilerde ergenlikten yaşlılığa karar verme davranışı ve yürütücü işlevlerle olan ilişkisi. *Klinik Psikiyatri*, 21, s. 290-300.

Yılmaz, Z. (2007). Hannah Arendt'in özgürlük anlayışı. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 1, s. 227-235.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose. This article aims to reflect philosophically and critically on how and in what way the abundance of choices affects decision-making behavior. In this article, it is aimed to understand and interpret the opinions, predictions and criticisms of experts and thinkers about the abundance of choices and to make a concise and philosophical analysis of these criticisms.

Method. In the study, hypothetical-deductive thinking and reasoning method which is the general methodological approach of sociology was used.

Result and Discussion. Decision is a process, while decision is a result. Decision-making is the process of choosing from a range of alternatives. And the process of selection is a process that begins with the action of decision-making. Decision-making is the process of selecting one or more of the most appropriate, possible options from the set of options, for at least one objective and based on a criterion. And it is the final intellectual stage that shapes human actions. It is an important element of management science and is one of the main issues that underlie neuroeconomics, neurofinance and neuromarketing. Making choices is one of two basic principles of liberal economics. Everyday life is an endless series of decision-making. The quality of the decisions made affects the quality of life. Unfortunately, most people intuitively deal with decisions. It does not have any awareness or a systematic way of making decisions.

Much of human life is made up of many decisions and choices which are material or spiritual, large or small. People want to choose one of the dozens and thousands of options - often the best- to be happy and perfect their lives. However, the fact that he is surrounded by such an intense group of options in almost every aspect of life, from health to shopping, from education to politics, may make him confronted him with the “indecisiveness” situation. And even if he may confront him with the delusion of “was there a better option?”.

Today, human beings are faced with an abundance of choices in almost every aspect of life, from education to health, from the delivery of goods and services to human relations. At this point, it is not possible to reduce the options. An increase in the amount of options may disrupt the order and harmony of the individual’s decision-making behavior. This situation can be evaluated as a disease of the age, or it can be interpreted as an inevitable result of the information process. No matter how they are analyzed, the abundance of choices complicates the decision-making process in one aspect and raises unwanted situations such as anxiety, pressure and stress. Not limiting options to a reasonable number can turn selection into a burden by removing it from the context of freedom; it can even be a cause of unhappiness in itself.

From the biscuits, chocolates, pasta types and brands on the shelves of supermarkets to the abundance of cream in cosmetic departments; In a world of increasingly complex, complex and contradictory options in almost every field, from product range in technology stores to textiles, making choices and making decisions has become a virtue and art. Choosing and deciding against such an abundance of alternative alternatives has become problematic.